

A kolerajárvány kezdete 1848-ban

Az *Orvosi Tár* 1848-as évfolyamának január 30-án megjelent 5. számában *Schoepf* tanár összefoglalta a „kir. orvoskar” 1847. okt. 30-i, valamint a nov. 7-én és 28-án tartott üléseinek jegyzőkönyvét (10), amelynek közép-pontjában a koleraügy rajzolódott ki. A baj nem jár egyedül alapon a fellélegző országot ugyanakkor sáskajárás, valamint krumplivész is fenyegette. Március 15-e még messze volt, ám attól függetlenül felvetődött: mi a teendő, ha az ázsiai eredetű epidémia „Magyarhonba is becsapna?” Az ülés fő kérdését az jelentette, küldjön-e ki a kar Oroszországba orvosszakértőt, vagy elégedjen meg a hivatalos pétervári tájékoztatással. A fakultás végül egy szavazat ellenében az előbbi mellett foglalt állást, arra viszont csak jóval később került sor. Nem a távolabbi Oroszhonba, hanem a közelebbi Moldovába.

Jelképes jelentőségű, hogy *Bugát* és *Flór* lapjának március 15-e után megjelent, mindössze 18 oldal terjedelmű száma gyakorlatilag a „keleti kolerával” foglalkozik. Érdekes az elkülönítő kórismézés. Amíg néhány tekintély az „ázsiai hányszékelést” a váltóláz egyik változatának tartotta, addig a cikk szerzője, aki feltevését az orvosegyletben is előadta, praktikusabban vélekedett: „a cholera a kinál nem specificum”, tehát a két kórkép nem azonos eredetű. Kinál alatt a kinint kell értenünk. Az író az okot illetően rendkívül önkritikus, saját szavaival: „megvalljuk tudatlanságunkat a járvány dolgában” (8), ami nem jelenti a tétlenségre való kárhöz-tatást.

A folyóirat következő számában (március 26-i keltezésű) visszhangzanak először a forradalmi események, utána ismét *Rechnitz* doktor koleracikke folytatódik, ezúttal a gyógymódok sokféleségéről. Ez a sorozat legjobb része. Igen helyesen állapította meg, hogy a szokásos lobellenes módszerek: a hashajtás, hánytatás és vérlebotcsátás ez esetben nemcsak nem használnak, hanem „az utolsó életszikrát is kioltják”. Ugyanúgy veszélyes a mákony vagy ópiumcseppek adása, mert leállítja a bél-működést. Doktorunk szerint több embert vitt ez már a sírba, mint „a nagy corsikai férfiú háborúi összesen”.

Mégis, miket ajánlott? Belsőleg: kávé, kevés pezsgőt, kortyonként sok folyadékot, külsőleg: hideg vizes dörzsölést a perifériás keringés élénkítésére, ahogy a márványrajzolatú fagyos végtagot hóval szokás masszírozni.

Rechnitz írásban megjelent előadásainak befejező része (9) a megelőzéssel foglalkozik. Tőle szokatlan színvonalon. Nem javasolta ugyanis a kordonok húzását, mert, úgymond, az csak borzolja a kedélyeket, pánikot

kelt, a betegség különben sem „ragályos természetű”. Mai gondolkodással nehéz megérteni, hogy járványról beszélve miért nem ismerték el és fel a ragályt! Bizonyos ellenvetések a hazai zárvonalak nem elég szigorú voltára hivatkoztak. Szerzőnk viszont visszaüt Pomeránia példájára, ahol a poroszok a rájuk jellemző példás pontossággal betartottak minden előírást, az Oroszország felőli terjedést mégsem sikerült megállítaniuk. Miként a brit kikötőkben sem az Indiából való behurcolást. Érvélese nem logikátlan, a másik két tanácsa elfogadható: az embereket fel kell világosítani a kezdeti tünetekről, hogy idejében jelentkezzenek, másrészt „Hygien hatalmának kell őrizni bennünket”, azaz célszerű étrenddel élni (már akinek telik) és mértékletes életmódot folytatni. *Hahnemann* homeopata hívei szintén megkapják a magukét.

Aztán 1848. ápr. 2. és jún. 18. között az *Orvosi Tár* lapjain nem esik több szó a koleráról.

A történelemből tudjuk, hogy április 29-én az első felelős magyar kormány 24. számú rendeletére a közegészségügy átkerült a Földművelésipar- és Kereskedési Minister tárcájához (8), amelyet a kitűnő *Klauzál Gábor* irányított. Aláírásával május 20-án a következő koleraügyi körlevél ment a megyékhez. Szövegét sem az illetékes szaklap, sem a Gortvay-féle monográfia (2) nem közli, titkossági szignóval sem látták el, érdemes teljességében idézni:

„Az illető helyekről érkezett hivatalos közlemények szerint, az oláh fejedelemségben, jelesül Braila és Galaczban, legújabbán a járványos cholera kiütvén, bárha ezen vész jellemére nézve az 1831-nál szelidebbnek tapasztaltatik, még is hogy azon esetre, ha irányát hazánkfelé folytattandná, honunk lakosait és orvosi egyéneit készületlenül meg ne lepje. Önnel ezennel meghagyom: hogy a hatósága körében lévő kórházokról, azok helyzetéről, s miképeni elrendezéséről, úgy szinte arról is, hány beteg számára lehet ott mind helyre, mind pedig bútorokra nézve rögtön rendelkezni? ugy azon esetre, ha ott kórházak nem léteznek, mely épületek lehetnének ott czélszerűleg használandók, mi ruha neműek, bútorok s élelmiszerek és mi módon megszerzendők, valamint a beteg átszállítása miképen lenne legkönnyebben eszközölhető, s általában a fentiekben jelenleg létező hiányok miképen lennének kipótlándók? a tisztí főrvostól kellő felvilágosítást véve kimerítő s illetőleg rovatos jegyzékkel ellátott jelentést a lehető legnagyobb gyorsasággal,

még azon esetre is, ha netalán a tárgybani jelentés az előtt már megtörtént volna, hozzám felküldeni siessen.

Továbbá tegyen ön jelentést az iránt is, ha valjon a hatóság körében léteznek e orvosi egyének oly számmal, hogy a cholera, vagy más járvány kitörése esetében a lakosokra kellő orvosi segínyt nyújtanának, vagy ellenkező esetre nem lenne e szükséges e helyről orvosi egyéneket bizonyos számban kiküldeni?

A gyógyszerek könnyebb kiszolgáltatathatása végett pedig a cholera vagy más járvány uralkodása alkalmával úgy rendelkezék, hogy oly vidékek számára, hol gyógyszertárak nincsenek, a főorvos gyógyszereket nagyobb mennyiségben az illető gyógyszertárból felvehetvén, a járásbeli orvosok közt számadás és felelősség terhe alatt ossza ki. – Végre

Szerezzen tudomást az iránt is, hogy a megye körében fognak-e elegendő számmal ajánlkozni egyének, kik a beteg ápolását magokra vállalandják, mire nézve az annak idején innen megküldendő ápolási utasítást a főorvossal közölje a végre: hogy a többi orvosokkal tudatván, ezek annak alkalmazására a fent érintett ápoló egyéneket betaníthassák.

Miután azonban teljesen bebizonyult az, hogy a cholera terjedésének egyik alkalmi oka az inség, nyomor, tisztátalanság, egészségtelen lakhelyek, valamint a mértéktelenségben is rejlenék, erre nézve igyekezzék ön erélyesen oda munkálkodni, hogy a baj kijelölt főtényezői célszerű intézkedések által mérsékeltesse – mind pedig ezeket aképp intézze, hogy a nép rémülése és aggodalma idő előtt felne ébresztessék.

Budapesten, május 20-án 1848.

Klauzál Gábor” (5., 1. ábra)

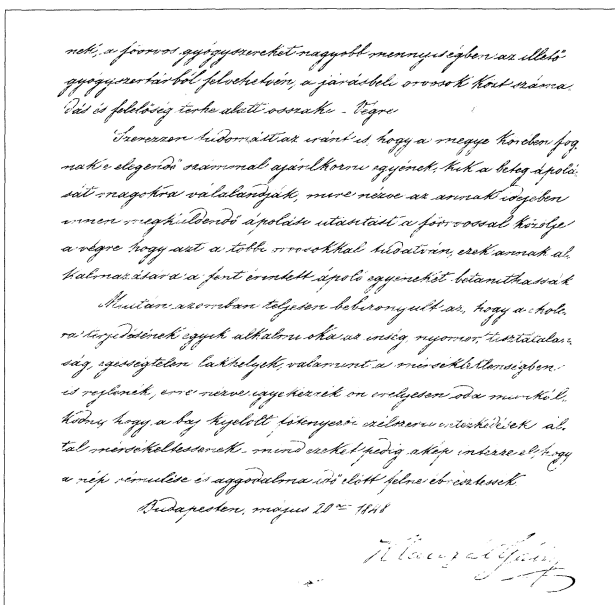
Ez volt a 30. számú rendelet. Igaz, a megye elnökének küldték, aki azonnal továbbította a megyei főorvoshoz. A július 18-án kiadott 36. számút Gortvay ismerteti (2), amely már arról is beszámol, hogy a Moldvába kiküldött Pólya József főorvos a helyszínen győződött meg a fenyegető veszélyről. Utólag felvetődik a kérdés, vajon szerencsés lépés volt-e ilyen kritikus helyzetben a közegészségügyet más hatáskörbe helyezni! Az Orvosi Társban Klauzál Gábornak mindössze két, pár soros rendeletével találkozunk, mindkettő gyógyszerügyi utasítást tartalmaz (7), kolera-ügyben egyszer sem, holott a megyékhez több hasonló leirat érkezett. Vagyis a szakfolyóirat és a szakminisztérium között nem volt összehangolt a tájékoztatás. Az esztergomi megyei főorvos, Kamenszky István, valamint a megyei tisztí főorvos, Feichtinger Sándor egy héten belül a felszólításra válaszjelentést küldtek, amelyek másolata a Megyei Levéltárban maradt. A hosszú leírásból érdemes két rövidebb és jellemző részt idézni:

„Ha azonban a kormány a sinlődő emberiség ügyét felkarolván ápolatásukról egyszer mindenkorra állandósítható nagyszabású intézetnek felállítása által kívánna gondoskodni – van az esztergomi fő káptalan kezelésére bízva több millió tőke pénzből álló Csáky féle alapítvány minek tudása Esztergom megyét az inség idején annyira elárasztja elgyengülő kéregető kóborlókkal, miszerint ha vágyaik képzelt mértékben kinemelégtetnek, a lakosok nagy részének annyira alkalmatlanságára vannak, hogy kebelökből az egyébként keletkező könnyörületességet is kimerítik, vagy ha mire az alapítvány által kiterjeszhető bővelkedve ellátatnak, korhelkódva dolgoztalanul hónapokig kóborlanak, s midőn kiesmertetvén a felsegelléstül elutasítatnak, tolvajlásokra vetemednek, és kórház hiányában nem egyszer az utcáról félholtan hurczoltatnak el – hogy ezen bajon gyökeresen segíteni lehessen, legüdvösebb volna a főkáptalant a ministerium útján oda utasítani, miszerint azon csupán szegények felsegellésre szánt Csáky féle alapítványból minél hamarabb egy minden szükségekkel ellátott nagyszabású kórházat állítson, melyre mind a mellett, hogy a tőke pénznek a kamatja is elegendő volna, emberibb úton lenne megfelelő a czélnek, és üdvásztöbb lenne az egész megyére.” (4)

A fentiekből kiténik, az akkori „hajléktalanok” kéregető kóborlása, olykor lopása akkor sem volt szokatlan jelenség, másrészt a köznép türelme akkor is elfogyott. Megoldást „a szociális otthon jellegű” intézeti elhelyezés jelentette.

Másrészt:

„A megyei két járásokban az elszegényedett nép száma kisebb lévén, ideiglenes kórházak felállítását csak rendkívüli esetekben tartjuk szükségesnek, tudva lévén előttünk az, hogy a földműves polgártársaink előítéletüknél fogva csak tulajdon lajkaikban kívánván orvosolva lenni, csak kiváltképp küldenék betegeiket kórházunkba. – Azért a kórház állítása helyett inkább az orvosi személyzet szaporítását látjuk szükségesnek. És valóban a Cholera járványának még híre sem lévén, a megye közönsége már az orvosi állomások szaporítását kívánja” (4)

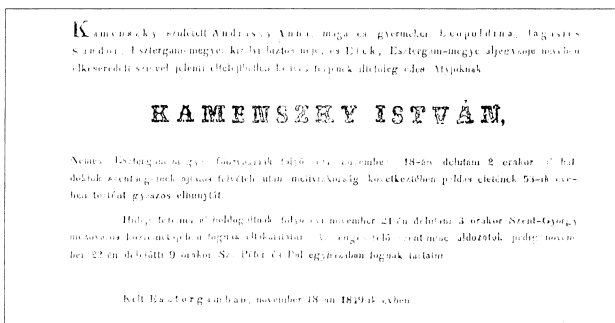

1. ábra: Kolera-körlevél Klauzál Gábor aláírásával. Esztergomi Megyei Levéltár

Talán nem erőltetett a mai párhuzam: a törzslakosság inkább az „alapellátásban” bízott, míg a hajléktalanok részére az intézeti elhelyezést szorgalmazták.

Kamenszky István főorvos egy kétoldalas házi orvoslási ajánlást készített, de járvány híján nem került kinyomtatásra. Kis komplikáció, létezéséről érdemes tudni, de ismertetésétől most eltekintünk. Személye annál érdekesebb. Első volt, aki az Akadémia megalapításának évében magyar nyelven jelentette meg orvosi értekezését (3), ez egyben az első „környezetvédelmi” disszertáció is. Bárki meggyőződhet róla a nemrég kiadott Dörnyei-féle kitűnő összefoglalóból (1).

Halálának évét viszont sem ő, sem a Szinnyei-féle biográfia (11) nem ismeri. Az esztergomi Majer-féle gyűjteményben szerencsére még a kinyomtatott halotti jelentése is megtalálható (2. ábra). Elhunyt 1849. november 18-án, „mellvízkórság következtében”. A partecédulán feltüntetett kórisma a magyarázat rá, miért nem vett aktívabban részt az eseményekben. A hydrothorax akár cardialis, akár pleuralis eredetű volt, erősen akadályozhatta a munkában. A primási város egyébként nem szenvedett orvoshiányt, élükön a botanikusnak szintén jól ismert *Feichtinger Sándorral*.

2. ábra: Kamenszky István főorvos gyászjelentése

Az *Orvosi Tár* 1848. II. 18. számában jelentette *Bugát Pál* szerkesztő, hogy „A cholera megérkezett Buda-Pesten” (így!). A közlés lakonikus hangvételű. Első tétele: „Vidám élet, azért ne féltsd nagyon életedet: most úgy is

háborús idők vannak. Ha békében 100 forintot ért, most ötért is od’adhatod.” Szokatlan érvelés egy orvostól, de *Bugát* tollából nem volt meglepetés az ilyesmi.

Klauzál minisztériuma 1848. október 31-én újabb körlevelet bocsátott ki, ezúttal a Honvédelmi Bizottmány meghagyásából. Az *Orvosi Tárban* ezzel sem találkoztunk. Közben *Pólya Józsefet* kinevezték az Országos Choleraügyi Választmány elnökének. Profilaktikus, praktikus 10 pontját *Bugát* lapja nyomán *Gortvay* is közli (2). Klinikai szempontból igen szakszerű összefoglaló, bár az utolsó bekezdésben a kór contagiosus voltát ő is tagadja. *Sauer Ignác* tanár és *Pólya József* főorvos kolera elleni utasításait *Kossuth Hírlapja*, s annak alapján *Sass István* doktor, *Petőfi Sándor* egykori padtársa és barátja szintén ismerteti.

Bár *Flór* főorvos felhívta a megyei főorvosok figyelmét arra, hogy a megbetegedési, illetve elhalálozási adatokat idejében küldjék be a kijelölt minisztérium egészségügyi osztályára, a sürgetésekből arra lehet következtetni, hogy a kettéválasztás zavart okozott. Legalábbis az eddig nem közölt levéltári adatok ezt sejtetik.

Még annyit: a kalligrafikusan készített központi leiratokban Klauzál minisztériumának neve nem kereskedelmi, hanem „kereskedési”. Aligha elírás ez, mert *Orvosi Tár* közleményeinek fogalmazási helyét szintén így jelölik.

A szakfolyóirat a szabadságharc második évében megszűnt, a 49-es kolera-dokumentumok után pedig tovább érdemes kutatnunk a levéltárakban.

IRODALOM: 1. *Dörnyei S.*: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772–1849. I. Borda, Bp., 1998. – 2. *Gortvay Gy.*: Az újkori orvosi művelődés és egészségügy története, I. Bp., 1953. – 3. *Kamenszky I.*: Orvosi értekezés a magyarországi levegő egészséges létéről. Trattner, Pest, 1825. – 4. *Kamenszky I., Feichtinger S.*: Orvosi jelentés. Kézirat, Megyei Levéltár, Esztergom. 1848. máj. 28. – 5. *Klauzál G.*: A földmivéls-ípar és kereskedési Ministertől Esztergom megye elnökének. Kézirat. 1848. máj. 20. – 6. *Klauzál G.*: A földmivéls-ípar és kereskedési Ministertől, Pest városa közönségének. *Orvosi Tár*, 1848, 25, 14–15. – 7. *Pesti Hírlap, Rendelet*, 1848, 5, 4. – 8. *Rechnitz J.*: A keleti kolera I. *Orvosi Tár*, 1848, 12, 186. – 9. *Rechnitz J.*: A keleti kolera III. *Orvosi Tár*, 1848, 14, 210. – 10. *Schoepf A.*: A kir. orvoskar 1847-iki oct. 30-, nov. 7 s 28-án tartott ülései. *Orvosi Tár*, 1848, 5, 72–80. – 11. *Szinnyei J.*: Magyar írók élete és munkái V, Bp., 1897, 907. old.

Szállási Árpád dr.